

POVZETEK

*Rehabilitiranje pojma praktična filozofija je v prispevku obravnavano iz dveh perspektiv. Eno ponuja sedanja situacija filozofske diskusije o Marxu in marksizmu, drugo "duh časa", prisoten v opredelitvah ponovnega preiščljanja razsvetljenstva, postmoderne itd. Z razsvetljensko destrukcijo absolutne filozofije, metafizike, prve filozofije je razpadla tudi **philosophia anthropina**, praktična filozofija. S tem se je izgubilo tradicionalno razlikovanje *theoria - praxis* in v polju čisto človeškega postane možen koncept, po katerem je znanje čista, nečloveška moč.*

ABSTRACT

POSSIBILITIES OF PRACTICAL PHILOSOPHY TODAY

*Rehabilitation of the notion **practical philosophy** is considered here from two perspectives. One is opened by the contemporary situation of the philosophical discussion on Marx and marxism, another exists in the definitions, brought by the recent rethinkings of the Enlightenment, postmodernity etc. Together with the destruction of the **Absolut philosophy - metaphysics** - in the Enlightenment, **practical philosophy - philosophia anthropina** - fell into decay too. Traditional distinction *theoria - praxis* get lost and in the field of the humanity a notion is made possible that the knowledge is pure unhuman power.*

V novejšem času se pojem **praktične filozofije** znova vrača v filozofsko diskusijo, potem ko je bil neko dobo iz nje odsoten - tako zelo odsoten, da bi ob tem pojmu v filozofiji nevesči pomislili na vse mogoče, predvsem seveda na nekakšno **aplikabilnost**, nikakor pa ne na tisto, kar se za njim dejansko skriva. Pred nekako dvajsetimi leti je o ponovnem vstopanju praktične filozofije v sodobno filozofsko diskusijo pisal Manfred Riedel in za njim še nekateri avtorji. Na Hrvaškem je podobno delo opravil Ante Pažanin. Toda pojem sam je še daleč od svoje dejanske rehabilitacije.

Morda je izid Marxovih zgodnjih spisov o antični filozofiji pravšnja priložnost, da opozorimo vsaj še na dva konteksta, v katerih bi se bilo tudi moč navezati na koncept praktične filozofije. Enega prinaša sedanja situacija filozofske diskusije o Marxu in marksizmih. Drugega prinaša s tem v marsičem tesno povezana "duhovna situacija", ki bi jo mogoče lahko označili kar s sicer že oguljenim izrazom **postmoderne**, morda z **neorazsvetljenstvom** ali čim podobnim. Gre za vstop v vprašanje, v kakšni zvezi so

sodobne teorije vedenja s problemom, ki je bil na današnjem kolokviju¹ že načet, tj. s tistim, kar je razvidno že iz Aristotelove delitve **theoria - praxis- poiesis**. Gre za vprašanje, v kakšnem smislu si stojita danes nasproti **eksaktno** in **politično**, "mrzla resnica" ter **fronesis**, "up in strah".

V sedanjih situacijah filozofije bi lahko odkrili tudi pozicijo **razočaranja**. Videti je, da vprašanje razočaranja v filozofijikot tisti moment, ki pelje filozofijo v **filozofijo filozofije**, ne velja samo za nek specifičen historičen moment, kot ga je živela npr. generacija prve polovice XIX. st., ampak je element, ki se filozofiji sami periodično vrača. V toliko je ta izraz bolj ekspresiven kot kadar govorimo o "krizi" ("neke") filozofije; ta je filozofsko razmišljanje običajno obrnila v drugačno smer. Eno od tistih dimenzij razočaranja, ki priganjajo k filozofiji filozofije, je danes gotovo moč razbrati iz položaja, v katerem se nahaja filozofska diskusija o Marxu in marksizmih. En krog njenega razvoja je zdaj definitivno zaključen, odpira se nek nov, drugačen cikel.

V stoletju marksizmov, ki je za nami, se je Marxova podoba glasnejšemu delu interpretov vedno znova vračala v nekakšnih vulgarno-praktičnih, pragmatično-političnih kontekstih. V teh, ideološko reduciranih interpretacijah se je vedno znova dokazovala domnevna Mojstrova živost, aktualnost, današnjost, ki pa ni bila utemeljevana s tem, da bi bili interpretatorji **svoj čas zapopadali v mislih**; vse prej so le svoje misli **prilagajali** (novim) časom. Morda je zategadelj tisti drugi, heretični del diskutantov, ki je Marxa vklapljal v **zgodovino teorije** in se je samih marksizmov loteval z mehanizmi **historične teorije**, deloval "na ljudske množice" tako intelektualno nepriljubljeno in ponujal filozofsko-celulozni balast namesto "vsakdanje duhovne hrane". Če je ob koncu minulega desetletja kak diamatčik končno "razočaran", je to vsekakor nekaj povsem drugega; lahko je le še stvar njegove osebne naivnosti ter nikoli ozdravljive retardiranosti. **Razočaranje** kot filozofsko zdvojljenje je v tradicijah diskusije o Marxu in marksizmih mnogo starejše in tudi tu, kakor v filozofskih tradicijah nasploh, je vezano na **heretično** mišljenje. Bodisi Korsch ali Gramsci, bodisi frankfurtovci, marksistična intelektualna opozicija v povojnih socializmih ali pa kritična teorija sedemdesetih let, vezana na izkušnje leta 1968 - v vseh primerih je bilo razočaranje **zdvojljenje**, to je, **reteoretizacija**, nemožna brez teoretske (samo)kritike ideoloških procesov in mehanizmov. Brez filozofov bi ljudje svet samo spreminjali...

Marxova podoba je imela čez vse stoletje marksizmov dvojno, na nek način **komplementarno** podobo. Če se že ni kazala kot direktna upodobitev pervertiranega sveta nekega agitpropa, se je pojavljala kot sredstvo njegove kritike; če se že ni vsiljevala reducirana na diamat, se je izkazovala kot edino (intelektualno) sredstvo, s katerim je bilo moč nastopati proti njemu. Minula osemdeseta leta in njihov iztek nedvoumno pričajo, da vklapljanja diskusije o Marxu v kontekst filozofije, zlasti politične filozofije (pa tudi zgodovine filozofije), poslej zanesljivo **ne bo več sodoločalo** tisto, kar smo v preteklosti imenovali kot **ortodoksijo**, **dogmatizem** ipd. Nenadoma smo se znašli v tisti klasični poziciji, ki jo je Heine lepo definiral tam nekje ob začetku revolucije 1848: hudiča, kako pa naj zdaj pišem, ko so mi ukinili cenzuro?! - V tem je "epistemološki rez", ki se nahaja pred vsako nadaljnjo diskusijo o Marxu in marksizmih. V nasprotju s prevladujočim

1 - Prispevek s strokovnega srečanja ob izidu Marxovih Spisov o antični filozofiji; Filozofski inštitut ZRC SAZU ter Znanstveno in publicistično središče (Cankarjev dom, 12. april 1990).

"duhom časa", ki smatra, da se je z bukareštanskim Božičem 1989 Marx kot referenca za vselej umaknil ("duh časa" je takorekoč že po definiciji ideološki, zato je iluzija, da je zgodovina stvar moralizatorstva, in ne raziskovanja, pač razumljiva), torej menim, da prihaja priložnost za nov, resen študij ter za novo obravnavo teoretskih in zgodovinskih vprašanj s področja marksologije in marksizmologije, osvobojeno dosedanjih izmov in postavljeno v neposredno razmerje z zgodovino siceršnje teorije.

Ta tip **razočaranja** in njegovi rezultati so specifični za mišljenje o **človeških zadevah**, za mišljenje zgodovine, mišljenje prakse. Vemo, kaj je ta kategorija pomenila zgodnjemu Marxu in kakšno vlogo je imela v poskusih refilozofirajočih marksistov XX. st. Seveda pa iz tega ni moč izvajati neke **neposredne** navezave na tradicionalen koncept **praktične filozofije** - tak, kot je bil utemeljen pri Aristotelu: tisti del filozofskega mišljenja, ki kot **philosophia anthropina** posega v sfero **človeških zadev**. Termin se je ohranil skozi ves srednji in tudi novi vek, da bi v času nekako ob koncu XVIII. in v začetku XIX.st.v nekih novih filozofskih sintezah, ki so se pričele pojavljati z razsvetljenstvom in po njem, umolknil in bolj ali manj izginil iz aktualne filozofije. Če ga ob koncu prejšnjega in v začetku našega stoletja najdemo še kje, je nahajališče le še v sistematičnih vulgarnih šolske filozofije, kjer se nahaja kot školjka, od katere je ostala le lupina.

Kdaj in kako pride do tega izrivanja? - Večina indicev kaže na konec XVIII. st. Klasične koncepte etike, politike in ekonomije kot tista tri vlakna, ki konstituira praktično filozofijo, pričakajo ob vzponu razsvetljskega duha velikanske spremembe. Vendar pa pri tem na Kanta zaenkrat ne mislimo. V nekem povsem nekantovskem smislu ta vlakna zdaj čisto koagulirajo. Če gledamo npr. predklasična dela politične ekonomije, tj. nekje do Smitha, potem že v naslovih² posameznih spisov ne najdemo največkrat niti najmanjše asociacije na tisto, kar je iz **ekonomije** nastalo kasneje - bodisi **politična ekonomija socializma**, bodisi **economics**. Podobni procesi so vidni na področju etike. Teoretska distanca, ki naj bi jo etika kot raziskovalna disciplina zavzemala do sfere moralnega, tu vse bolj izginja in prehaja ali v izrazito ideološko preparirane variante normativizmov ali v takorekoč komercialno ponudbo najrazličnejših psiholoških tehnik, "vzgojnih" tečajev ipd. O politiki niti ne velja izgubljati besed...

Z razsvetljsko in kasneje pozitivistično destrukcijo **absolutne** filozofije, **metafizike**, **prve filozofije**, je seveda razpadla tudi **philosophia anthropina**, **praktična filozofija**. Metafiziko nadomesti znanost, absolutna znanost, izginotje praktične filozofije pa ima za posledico - glede na ideološke kontekste sicer različno - bodisi t.i. **political sciences (political Science)** ali pa "marksizem-leninizem" ipd. S tem "poznanstvenjenjem" (nevtralnim ali pa vrednostno že zakoličenim) praktične filozofije, "poznanstvenjenjem" mišljenja **človeških zadev**, je bil nek dotlej razviden moment popolnoma izgubljen. Ta izguba je vidna zlasti v kategorialni spretnitvi pojmovnega parateorija - praksa in v stanju družbene znanosti XX. st.

W. Hennis je ob raziskovanju procesov defilozofikacije politične teorije (**Politika in praktična filozofija**; 1977, 1. pogl., op. 20) zapisal: "Krogu disciplin, v katerem se dogaja ista znanstvena usoda, pripada tudi **pedagogika**. Po poreklu in objektivni problematiki se

2 - J. Bellers je ob koncu XVII. st. pisal "eseje o uboštvo, manufakturah, trgovini, plantažah in nemoralnosti, ter o vzvišenosti in božanskosti notranje svetlobe, pojasnjene z atributi Boga in naravo človeške duše" in še na začetku XIX. st. piše W. Thompson "raziskovanja o načelih razdelitve bogastva, najugodnejših za človeško srečo".

nahaja v najožji povezavi s politiko, katere pojem znanosti deli. V paralelnem razvoju s politiko se je osvobodila svojega 'praktičnega' značaja, da bi se dojela kot 'teoretska', kot 'znanost o vzgoji'. Hennis nadaljuje, da se pedagogika zato "končuje v eksperimentalni psihologiji vzgoje". - Tisto, kar je torej stoletja veljalo kot **praktično**, se v tej paradigmi torej obrne in sprevrne ter postane "**teorija**". Eden izmed ključnih nesmislov, ki ob tem nastane, je pred nami: osvoboditev "praktičnih dimenzij" na ta način, da se jih rešimo, da se jih otresemo, znebimo, ter pretvorba mišljenja različnih področij **človeškega delovanja** v samostojne in samozadostne "teorije" (superiorne do vsake filozofije) - seveda "objektivne", "znanstvene" in kar je še takega.

Glede tega sta si bila v tem stoletju razvoja na Vzhodu oz. Zahodu, če se gremo geografijo ideologij, vsem siceršnjim nasprotjem navkljub v mnogočem simetrična. "Ukinitve" in "realizacija" praktične filozofije, če uporabim heglovski žargon, se tu ne izkaže kot ohranitev, temveč kot **izguba** filozofskega. S to izgubo filozofskega mišljenja pa se te posebne znanosti, nezmožne **razočaranja**, znajdejo v iluziji, da so **realizirale** ves svoj program. Da moja intervencija ne bi bila razumljena samo kot reakcija na pozitivistično poseganje v polje **praktičnega**, bi rad opozoril na grozljivo prozo, ki je nastala iz klasičnih marksistično-leninističnih interpretacij Marxove 11. teze o Feuerbachu. Največkrat je jedro teh interpretacij v izkazovanju nekakšnega antiintelektualizma, v geslu "dol s filozofi": filozofov se je treba - pa čeprav morda naravnost fizično - rešiti, otresti, znebiti, da bi lahko svet "spremenili".

Banalizacija razmerja med razumevanjem konceptov teorije in prakse v današnjem času ni razvidna samo na ravni duha, ampak tudi na ravni same dejanskosti, kar se kaže npr. skozi uporabo tradicionalno filozofskih konceptov v "običajni govorici". Tu se zlasti vidi, da pomeni pojem **teorije** - če že ne gre kar za "šofersko teorijo" - v našem prostoru največkrat to, kar **naj bi bilo, pa ni in ne more biti** (jezikovno provokacijo, ki ji sledi ta redukcija, bi morda lahko našli v uporabi pojmovnih zvez kot npr. "socialistična teorija", "Kardeljeva teorija" ipd). Na drugi strani je zato **praksa** seveda največkrat vzeta kot neposredno **tisto, kar je** in kar **ne more ne biti**, če naredim soroden obrat. Iz pojma, kakršnega je ustvarila antika in je bil posredovan s kasnejšimi kulturami dalje, je tako na ravni vsakodnevne jezika naših časov popolnoma izgubljen kapitalen moment, ki se je bil sicer še enkrat zasvetil v zgodnjem XIX. st., v nemški klasični filozofiji, in ki se povezuje - marksizmu-leninizmu navkljub - tudi še z Marxovo intervencijo v filozofiji. Izgubljen je pomen **subjektivnosti**, interpretativnosti v pojmu prakse. Pojem praktičnega kot antični **fronesis**, kot **iskanje življenjske modrosti**, ki kot taka ni nikoli absolutna, nikoli "objektivna", "znanstvena", je vezan na **subjekt** in na njegovo zmožnost interpretacije.

Ko je bil moment subjektivnosti izgubljen iz polja prakse, je le-to privzelo vse attribute, ki vedenje navezujejo na Gospodarja - znanje postane čista, nečloveška moč. **Praktično** ni tisto, kar stoji v relaciji do določenega subjekta, kar te veže z določenim subjektom, praktično postane izraz dejanskega reda, **Besede** in Gospodarja. Ne nazadnje ta obrat ni zaobšel obsežnega dela marksističnih interpretacij, ki jim lahko sledimo prav od konca XIX. st. naprej. Še posebej v uradnih učbenikih marksizma-leninizma je bil pojem prakse praviloma interpretiran - največkrat ob znanem naslanjanju na poznega Engelsa - kot **eksperiment**, takorekoč naravoslovni eksperiment v najbolj čistem (teoretičnem) pomenu besede. Praksa postane **gledanje objekta**, strmenje v epruvete in kazalce na števcih humanitete. Če poskušamo to "gledanje objekta" - ob rahlem posiljevanju - spraviti v asociacijsko zvezo s **kontemplacijo**, tedaj nismo več daleč od tistega, čemur so Grki rekli

theoria, le da zdaj ne gre za "gledanje slavnostnih", pač pa zelo banalnih "prizorov". Tudi tu smo priča omenjenemu konceptualnemu preobratu: pojmovna uporaba, ki je bila tradicionalno vezana na eno kategorijo, se zdaj prevesi na povsem drugo stran. Ista logika se seveda dogaja pojmu **teorije**. V tem novem kontekstu nastopa teorija zgolj kot vedenje, očiščeno vsega subjektivnega, kot registracija **dejstva**; je le legitimacija dejanskega, kot je tolikokrat opozarjala kritična teorija.

V nasprotju s tem preobratom, ki je značilen za velik del kulture moderne, zdaj ne plediram po tem, da bi se enostavno rehabilitiral nek dan model **praktične filozofije** kot ga poznamo iz preteklosti. Gotovo pa je navezovanje in iskanje kontakta z določenimi duhovnimi tradicijami legitimen postopek. Tam, kjer Aristotel govori o filozofiji o **človeških zadevah** posebej, ko na nek način nekako prejudicira mnogo kasnejšo Heglovo misel, da se zgodovina narave in zgodovina ljudi v neki točki radikalno razlikujeta, je morda speljana ena izmed tistih rdečih niti, na kateri se je moč tudi na sedanji stopnji izkustva sveta in samoizkustva filozofije vmiti v **filozofijo filozofije**. Če bi torej danes pričeli z rehabilitacijo **praktične filozofije**, potem vprašanje, ki bi iz tega izšlo, ne bi bilo v tem, da rehabilitiramo nek gotov obrazec filozofske sistematike, pač pa, da se v sodobne diskusije o znanosti in filozofiji vrine in vrne reflektirano vedenje o preteklosti. Ta naloga bi bila tudi pri nas najpomembnejša na tistem polju, ki pod imenom "družbenih znanosti" - ob opozarjanju na "nove zgodovinske razmere" jih čakajo čisto konceptualne in ne zgolj kakšne ideološke spremembe! - še vedno zadeva **človeške zadeve**. Tu se verjetno najbolje pokaže, da preprost privzem "objektivne" metodologije, tj. prepričanje, da se lahko v tem polju obnašamo na enak način kot v polju svetega ali v polju naravne večnosti, zahteva presojanje dejanj le v bleščeči luči **absolutne moči**, ki vprašanja antične praktične filozofije prevaja v dogme **ontologije reda**. Ta postopek ne le, da danes ne vzdrži teoretske kritike, ampak tudi ni vzdržal zgodovinske preizkušnje XX. stoletja. Zlasti teorije ideologije in njihovi različni rezultati so dovolj dober dokaz za to, da mora filozofska misel znova postati mesto srečanja teorije in prakse (toda v nekem drugem pomenu, kot ga je proizvedla minula epoha!), mesto soočenja vedenja in vedenja, vedenja in moči, znanja in oblasti.